

УДК 801.7

ТЕКСТОВЕ ВТІЛЕННЯ СТАНУ ТРИВОГИ ПЕРСОНАЖА В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Т.ДРАЙЗЕРА “ОПЛОТ”)

Дудар О.В, Собчук Л.

У статті досліджено особливості текстової реалізації стану тривоги. Розглянуто когнітивні та нарративні механізми художнього втілення стану тривоги у романі Теодора Драйзера “Оплот”.

Ключові слова: емоційний стан, тривога, когнітивні особливості, нарративні особливості.

В статье исследуются особенности текстовой реализации состояния тревоги. Рассмотрены когнитивные и нарративные механизмы художественного воплощения состояния тревоги в романе Теодора Драйзера “Оплот”.

Ключевые слова: эмоциональное состояние, тревога, когнитивные особенности, нарративные особенности.

The article deals with the peculiarities of the realization of anxiety in the text. Cognitive and narrative mechanisms of anxiety in the Theodore Dreiser’s novel “The Bulwark” were examined.

Key words: emotional state, anxiety, cognitive peculiarities, narrative peculiarities.

Визначальною рисою сучасного мовознавства є зрушення парадигми досліджень у бік функціонального, когнітивного бачення та розуміння мовних явищ (О.Кубрякова, А.Левицький, М.Полюжин). Особливий інтерес викликає вивчення номінативних царин, які фіксують результати пізнання феноменів емоційного буття людини (А.Вержбицька, З.Фоміна, В.Шаховський). Нова дослідницька галузь – “лінгвістика емоцій”, або “емоціологія” (за В.І.Шаховським), – вивчає емоції та емоційні стани у їх мовному та текстовому втіленні. Беззаперечним є те, що емоції, включені у структуру свідомості та мислення, сумісні з когнітивними процесами та особливостями психіки. Кожна емоція має свої характерні знаки, каталог яких формує семіотику емоцій людини.

Застосування когнітивної парадигми до лінгвопоетики виявило нові шляхи висвітлення проблем образного мислення щодо окремих емоцій та емоційних станів, як-от: любов, щастя, здивування, страх, тривога. Попередні, подекуди фрагментарні лінгвістичні розвідки щодо емоційного стану тривоги (О.Борисов, О.Бессонова, А.Вержбицька, Г.Харкевич) зумовлюють подальшу зацікавленість у розумінні сутності та пізнання емоційних концептів.

Метою дослідження є виявлення специфіки відображення стану тривоги персонажа шляхом розкриття семантико-когнітивних та нарративних особливостей його реалізації в англomовній художній

прозі. Матеріалом дослідження слугує соціально-психологічний роман американського письменника поч. ХХ ст. Т.Драйзера “Оплот” (1910).

За визначенням, тривога – це неспокій, збентеження, викликані побоюванням, страхом перед чимось, передчуттям подекуди неприємного, небезпечного [1, с. 1266]. Джерелом подекуди неоднорідних психологічних трактувань явища тривоги є те, що воно стосується не лише відповідного емоційного стану, але й тривожності як риси особистості (Ч.Спілбергер). Загалом у англomовній лексичній репрезентації психічний стан тривоги експлікує почуття душевного неспокою людини (distress, disturbance of mind), збудження (agitation), бажання до активних дій (desire, eagerness, strong wish), що поєднані зі знервованістю (nervousness), занепокоєнням (solicitude, worry, uneasiness), напруженням (stress, strain, tension), передчуттям (apprehension, foreboding) чи відчуттям небезпеки (danger) і страху (fear), також переживанням страждання (affliction), мук (anguish) і заподіяної людині шкоди (harm).

Проте у художньому тексті психічний стан тривоги не лише пов’язаний з образом персонажа у його статичності та динаміці, а й може бути рушійною силою сюжету, надаючи змісту усьому твору, як-от у романі Теодора Драйзера “Оплот”. Покрокова інтерпретація емотивних змістів мікротекстів у структурі художнього дискурсу сприяє виявленню емоційної домінанти тексту.

Загальновідомим є той факт, що емоції конституюються соціокультурними чинниками, тому, попри універсальні емоційні переживання, простежуються і специфічні (для окремої культури) емоції. У центрі американського соціально-психологічного роману історія – трьох поколінь релігійної квакерської сім'ї Солона Барнса. Події роману Теодора Драйзера відбуваються в кін. XIX – на поч. XX ст. Життя героїв зображене в період швидкого росту монополій, посилення ролі банків, наступу імперіалізму на сфері приватного і суспільного життя. Вже у пролозі автор окреслює дорефлективний (неусвідомлення або часткове усвідомлення тривоги) етап стану тривоги: “However, the ideal had come up against the ordinary routine materiality of the world, with its lusts and deprivations and cares and inequalities. ... But later came the tempter” [2, с. 7]. Цей етап охоплює сім розділів роману. Третьоособова манера викладу (первинний недієгетичний наратор) у аналізованому тексті дозволила відстежити як зовнішнє (соціальне), так і внутрішнє (духовне, психічне) життя героїв. Оповідь подає через нульову та зовнішню фокалізацію – оповідач представляє події, які відбуваються одночасно у різних місцях, подає думки персонажів, передає їх почуття: “At the same time it was some years before this particular event ceased to trouble her. As a matter of fact, to the end of her life it did not wholly do so” [2, с. 18]; описуються зовнішні вираження емоційних переживань: “As for Hannah, she was shaken and tortured by the thought that she might lose her boy, and her white strained face revealed it” [2, с. 20].

Наступні етапи розгортання ситуативної тривоги: рефлексивний (усвідомлення стану тривоги та розмірковування) і реактивний (поведінкові реакції персонажа) [6]. В аналізованому романі їх черговість змінюється. Теодор Драйзер з притаманним йому лаконізмом веде життєпис Солона Барнса, передає напружені емоційні стани персонажів: “To Solon the varying phases of this new life, though stimulating, were also disturbing” [2, с. 56]; “And, of course, it was at that moment that Hannah awoke, trembling with fright, her forehead cold with perspiration” [2, с. 61]. Фізична втеча від перманентного стану тривоги описується без застосування словесної образності, акцентуються неконтрольовані дії та рухи героїв.

У романі Теодора Драйзера “Оплот” опис стану тривожності представлено переважно за допомогою зовнішньої фокалізації. Реактивний етап стану виявляється як: приховування тривоги та нервовий зрив персонажів “...she grieved to such a degree that her physical being was affected, and throughout the wedding preparations, during which she heard nothing further from Etta, she experienced periods of weakness which she knew very well due to depression and worry, rather than fatigue” [2, с. 242]; “Benecia immediately became the victim of an emotional psychic depression so strong as to cause her to sink on her bed without the physical power to rise” [2, с. 291].

Тривожно-боязкий стан Солона виявляється у відмові спілкування, безсонні, депресії: “...Solon, troubled by his thoughts of Etta and by Stewart's neglect of his studies and requests for money, grew more and

more conservative and wary as to the conduct of his family in general” [2, с. 272].

Тривалий стан тривожності призводить до неврозів різних типів. Одним з головних тверджень психолога-неофройдиста Карен Горні в книзі “Невротична особа нашого часу” було те, що неврози спричиняються порушеннями людських взаємовідносин. Услід за З.Фройдом, дослідниця аналізує витоки базального (базового, основного) конфлікту – тип несумісних відносин, конфлікт інстинктивних потягів з метою задоволення, оточенням, що накладає заборони, – сім'єю і суспільством. Ще З.Фройд підкреслював, що джерелом неврозів є нав'язливі потреби. Горні розвинула цю теорію, зіставивши роль біологічних та фізіологічних і культурних чинників у виникненні неврозів. На відміну від Фройда, який наполягав на домінуванні саме біологічних та фізіологічних причин проявів неврозів, Горні вважала, що особистість “ламається” під тиском культурних факторів, тих “зрізів цивілізації”, що породжують почуття “ворожості”, “гніву”, “тривоги”, “страждання”. Подібно до Фройда, Горні значну увагу приділяє дитячим рокам людини, знаходить витоки неврозу в дитячому відчутті залежності від батьків, безпорадності у потенційно ворожому світі, недостатню любов та увагу. “Нав'язливі прагнення формують специфічну особливість неврозів; вони народжуються із почуття ізольованості, безпорадності, страху і ворожості і являють собою способи, за допомогою яких людина намагається впоратись зі світом наперекір цим почуттям; вони спрямовані в першу чергу не на задоволення, а на досягнення безпеки; їх нав'язливий характер зумовлений неспокоєм (тривогою), що є за ними” [7, с. 10].

Психічне насилля батьків, атмосфера утисків, яка не збігалася з його життєвими потребами, породжує відчуження між молодшим сином Барнсів Стюартом та батьками і приводить до трагедії. Тривожно-фатальний стан персонажа загострюється почуттям самотності. Самогубці, як вважають сучасні психологи, не в силах самостійно подолати особливий вид душевних страждань – психічний біль: “Stewart was the most tortured soul of all” [2, с. 293]. Так, професор танатології, науки про суїциди, Е.Шнейдман називає самогубство “драмою, що відбувається, у першу чергу, в душі людини” [5, с. 361]. Стюарт обирає самозвинувачення, виносить собі вирок, але не допускає думки про можливе суддівське покарання. Акт самогубства описується Драйзером одним реченням: “Then, thinking of his beloved mother, he opened the larger blade of the knife, and turning to the wall and whispering, “Mother, forgive me,” plunged it into his heart” [2, с. 294].

Душевний біль, почуття провини, емоційна нестійкість та відчуженість спровокували самогубство молодого Барнса. Його свідомість “звужилась”, стала, за Е.Шнейдманом, “тунельною”: Стюарт обмежив вибір поведінки двома складовими – все або нічого [5, с. 356]. Герой чинить суїцид у стані глибокої психічної депресії, яка мотивується бажанням втечі від реальності під впливом гіпертрофованого почуття провини: “So oppressed was he by these thoughts that he could see no way out. There was no way” [2, с. 293].

Варто зазначити, що проблема суїцидальної поведінки цікавила Теодора Драйзера. За свідченням біографів, письменник сам не раз переживав психічні стреси, був близьким до стану зведення поррахунків із життям. Автобіографічне оповідання "Мій брат Поль", що увійшло до збірки оповідань "Дванадцять чоловіків" (1919), описує хід думок героя-самогубця [3, с. 245]. Драйзер досліджує самогубство як соціальне явище, вважає суїцид не "особистою справою", а "хворобою цивілізації", звинувачує в цьому суспільство. З іншого боку, він висвітлює психологічний тип особи, яка схильна до самогубства. У його творчості зустрічаємо декілька таких типів: "мотивований суїцид", спричинений станом довготривалої психічної депресії (Герствуд у романі "Сестра Керрі", героїня одноактної п'єси "Дівчина у труні"), суїцид-шантаж (Анджела у романі "Геній", Ейлін у "Титані"), суїцид, зумовлений почуттям провини перед рідними та суспільством (Стюарт Барнс у романі "Оплот"), суїцидальний нахил "психічно розбалансованої" особи (Айседор Берчанський у п'єсі "Рука Гончара"). Теодор Драйзер – один із перших американських письменників, який досліджував у своїй творчості соціальні та психологічні проблеми суїцидальної поведінки особи [4].

Рефлексивний етап стану тривоги (усвідомлення стану тривоги та розмірковування над ним) відображається у свідомості головного героя Солона глибокими переживаннями та репрезентується у тексті через внутрішню та зовнішню фокалізацію. Внутрішня фокалізація зумовлює бачення ситуації крізь свідомість персонажа, його ставлення до сприйнятого: "And yet, through his mind, not unlike the strokes of a somber bell or the click of an

ancient clock, ran the names, Stewart – Benecia, Stewart – Benecia – until his mind was wearied into prayer: "Not my will but Thine..." [2, с. 315]. Втрата інтересу до життя, неможливість досягнення поставлених цілей, апатія є основними характеристиками тривожно-фатального стану. Головний герой досліджуваного тексту зазнає незворотних фізичних та психічних змін: "Solon's physical condition grew gradually worse. Indeed he became more and more lethargic and from time to time complained of pain" [2, с. 323]. Теодор Драйзер загострює відчуття тривоги у тексті та наділяє Солона даром передбачення: "One morning, as Etta came over to his bedside, he looked up at her and said feebly: "Daughter, what has become of that poor old man who was dying of cancer?" [2, с. 332].

Стан тривоги персонажа у аналізованому тексті відтворюється комплексно через описи, словесну образність. Автор соціально-психологічного роману "Оплот" Теодор Драйзер надає перевагу констатації дій, поведінки, реакцій та роздумів, що дозволяє осмислити стан тривоги, акцентує увагу на внутрішніх та зовнішніх фізіологічних змінах організму персонажа, специфіку поведінки та розумової діяльності. На об'єктивне відтворення подій накладається відбиток емоційного стану героїв, що створює враження повного входження повістування в сферу персонажа. Така стратегія стає емотивною домінантою твору, наголошує на чуттєвості характеру, вмотивовує читачу подальшу поведінку персонажа.

У плані подальших наукових студій перспективним видається дослідження феноменів емоційного буття людини у романах Теодора Драйзера та вивчення емоційних реакцій читача на особливості їх текстової вербалізації.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
2. Dreiser Theodore. The Bulwark / Theodore Dreiser. – N. Y. : Doubleday & Company, 1946. – 337 p.
3. Драйзер Т. Мой брат Поль / Т. Драйзер // Собрание сочинений : в 13 т. / Т. Драйзер ; под общ. ред. С. С. Динамова. – М. ; Л. : Земля и фабрика, 1928–1930. Т. 10. – С. 245.
4. Гумерова О. Ф. Художественные модели личности в творчестве Т. Драйзера : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.01.03 "Литература народов стран зарубежья (американская)" / Олеся Фагимовна Гумерова. – Уфа, 2007. – 22 с.
5. Суицидология: Прошлое и настоящее: проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах : хрестоматия / сост. А. Н. Моховиков. – М. : Когито-Центр, 2001. – 600 с.
6. Харкевич Г. І. Відображення стану тривоги персонажа в англomовній художній прозі : семантико-когнітивний та нарративний аспекти : автореф. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Харкевич Галина Іліодорівна. – К., 2007. – 20 с.
7. Хорни К. Наши внутренние конфликты : пер. с англ. / К. Хорни. – М. : Эксмо, 2003. – 320 с.
8. Шаховский В. И. Эмоционально-смысловая доминанта в естественной и художественной коммуникации / В. И. Шаховский // Язык и эмоции: Личностные смыслы и доминанты в естественной и художественной коммуникации. – Волгоград, 2004. – С. 147–168.
9. Шаховский В. И. Текст и его когнитивно-эмотивные метаморфозы / В. И. Шаховский, Ю. А. Сорокин, И. В. Томашева. – Волгоград : Перемена, 1998. – 149 с.